

The interactive effect of mobile night market and city space in the development of urban economy (Case study: night retailers in the central urban fabric of Zanjan)

Alireza Daviran *

Associate Prof., Faculty of Geography Education Department, Farhangian University, Tehran, Iran

Abstract: The urban night mobile market is a market based on the structure of the informal economy, which is formed by vendors in busy spaces and develops in interaction with the space. The nature of this market is based on the retail economy, which is important and necessary to investigate its effects on the development of the urban economy. This research examines the interactive effect between the economy based on retail sales and the quality of urban space in the central fabric of Zanjan city. The qualitative research method is based on grounded theory, which is explained using the inductive-interpretive method according to the phenomenological basis. The research community consists of the economic activists of night retailers located in the central urban fabric of Zanjan (Pedestrian Street of Imam Street and Elkhebal Square). The data collection method is semi-structured observation and interview and the sample size includes 21 economic operators through data saturation. Data analysis was conducted using a contextual model in open coding, axial coding, and selective coding. Constructing concepts and categories, causal, contextual, mediating, and strategic factors were extracted and consequential conditions were explained. Finally, the final results of the analyses were drawn in a paradigmatic model. The findings show that the interaction between the quality of the city space, the presence of citizens, and the night economy is multi-faceted. Passive consequential conditions such as the city administration's violent confrontation with activists, weak planning and organization, gradual expansion, lack of controllability, and abandonment, gradually degrade the environmental quality and social life of the nightlife space. On the other hand, the coexistence of economic activists, the presence of families and groups of citizens, the quality of the environmental environment, the sense of belonging to the place and space, the dynamism of the city's night space, the eclecticism of work and activity with nightlife and entertainment leads to the interaction and dependence of the city space with the night market. Thus, along with social development, it causes the development of the urban economy.

Key Words: Environmental Quality, Night Economy, Retailers, Zanjan.

اثر تعاملی بازار سیار شبانه در توسعه اقتصاد شهری (مطالعه موردی: خرده‌فروشان شبانه بافت مرکزی شهری زنجان)

علیرضا دویران *

استادیار گروه آموزش جغرافیا، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۲۴

چکیده

بازار سیار شبانه شهری بازاری است مبتنی بر ساختار اقتصاد غیررسمی که توسط دست‌فروشان در فضاهای پرتحرک شکل گرفته است و در تعامل با فضا خود را توسعه می‌دهد. ماهیت این بازار مبتنی بر اقتصاد خرده‌فروشی است و بررسی اثرات آن در توسعه اقتصاد شهری اهمیت و ضرورت دارد. این پژوهش با هدف بررسی اثر تعاملی بین اقتصاد مبتنی بر خرده‌فروشی و کیفیت فضای شهری بافت مرکزی شهر زنجان تدوین یافته است. روش پژوهش از نوع کیفی مبتنی بر نظریه داده‌بنیاد است که با استفاده از روش استقرایی - تفسیری منطبق بر بنیان پدیدارشناسی تبیین شده است. جامعه آماری پژوهش فعالان اقتصادی (خرده‌فروشان) شبانه مستقر در بافت مرکزی شهری زنجان (پیاده‌راه خیابان امام و میدان انقلاب) هستند. روش گردآوری داده‌ها مشاهده و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته است و حجم نمونه به شیوه اشباع داده‌ای ۲۱ فعال اقتصادی را شامل می‌شود. تجزیه و تحلیل داده‌ها با مدل زمینه‌گرا در قالب کدگذاری باز، کدگذاری محوری و انتخابی است؛ به طوری که با ساخت مفاهیم و مقوله‌ها، عوامل علی، زمینه‌ای، میانجی و راهبردی استخراج و شرایط پیامدی تبیین شدند. در نهایت، نتایج نهایی تحلیل‌ها در مدل پارادایمی ترسیم شد. یافته‌ها نشان می‌دهد تعامل بین کیفیت فضای شهر، حضور شهروندان و اقتصاد شبانه تعاملی چندسویه و اثرگذار بر یکدیگر است. شرایط پیامدی غیرفعال مانند رفتار قهرآمیز مدیریت شهری با فعالان، ضعف برنامه‌ریزی و سامان‌دهی، گسترش تدریجی، ظرفیت کنترل‌پذیری و رهاشدگی، کیفیت محیطی و حیات اجتماعی فضای شبانه را به تدریج دچار افت می‌کند. از سوی دیگر، هم‌زیستی فعالان اقتصادی، حضور خانوادگی و گروهی شهروندان، کیفیت بخشی فضای محیطی بافت، حس تعلق مکان و فضا، پویا شدن فضای شبانه شهر، التقاط کار و فعالیت با گردش و تفریح شبانه به تعامل و وابستگی فضای شهر با بازار شبانه منجر شده است و ضمن توسعه اجتماعی، توسعه اقتصاد شهری را سبب‌ساز می‌شود.

واژه‌های کلیدی: کیفیت محیط، اقتصاد شبانه، خرده‌فروشان، زنجان.

* Corresponding Author: Alireza Daviran

E-mail address: a.daviran@cfu.ac.ir

2588-4867/ © 2024 University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

مقدمه

در نظریه‌های اندیشمندان شهری مانند فرانکو بیانچینی^۱، فاصله بین تمام شدن روز تا شروع شدن نیمه‌شب زمان مرده شهری نام دارد (Bianchini, 1995). این فاصله زمانی است که در آن، بسیاری از مردم و اصناف شهر پس از تلاش و کار روزانه، با بستن تدریجی محل در پی حرکت به سمت محل سکونت خود هستند. این موضوع را به طور ملموس در شلوغی و تراکم ترافیکی ساعت‌های ابتدایی شب (در شهر به ویژه مرکز جغرافیایی آن) می‌توان مشاهده کرد که اصناف با پایین آوردن کرکره محل کسب و کار به سمت محل سکونت خود در پیرامون شهر حرکت می‌کنند. اما در سوی دیگر، این زمان تازه شروعی برای دیگر فعالیت‌های اقتصادی است که با بستن کرکره کاسبان رسمی شروع می‌شود؛ فعالیت‌های اقتصادی مبتنی بر فعالان سیار که با خالی شدن فضای شهری کالای خود را در این بازه زمانی عرضه می‌کنند. این نوع اقتصاد با گذر زمان توسعه پیدا کرده است و به عنوان اقتصاد مبتنی بر شب در فضای شهر جلوه می‌نماید؛ اگرچه عوامل توسعه این نوع اقتصاد در شهرهای بزرگ و میانی امروز را می‌توان در تغییر ساختار زندگی و الگوی مصرف زمان دانست که منجر می‌شود افراد به دنبال یک روز مصنوعی در شب باشند تا بتوانند به فعالیت‌های خود ادامه دهند (سجاذاده و بهادر، ۱۴۰۱، ص: ۷۱۴). تغییرات یادشده موجب می‌شوند شب مفهوم خود را به عنوان زمان استراحت از دست بدهد و عملکردی جدید برای خود پیدا کند (قلعه‌نویی و نیلی‌پور، ۱۳۹۹، ص: ۴۸)؛ عملکردی که زمان شب را از حالت بیهوده و باقی‌مانده از روز خارج و به فرصتی برای گذران اوقات فراغت و به تبع آن، تجربه‌ای زیبا و فرحبخش از زندگی در راستای کاهش زمان کار و فعالیت‌های ضروری زندگی تبدیل می‌کند (داوودی و همکاران، ۱۳۹۹، ص: ۵۳۵). این تجربه با شکل‌دهی و حضور فعالان سیار اقتصادی که فعالیت مبتنی بر فروش کالا را انجام می‌دهند، شکلی دیگر به خود گرفته است و بر اقتصاد شهری نیز تأثیر می‌گذارد. در واقع، تجربه حضور شهروندان با تجربه خرید و تفریح ادغام می‌شود و ضمن تقویت کیفیت زیست روانی شهری، پویایی اقتصاد شهری را توسعه می‌دهد. به همین دلیل، مفهوم شهر شب به دنبال دستیابی به راهکارهای اقتصادی و اجتماعی است تا از طریق آن، از منابع و پتانسیل‌های شهری به درستی استفاده شود و کیفیت زندگی انسانی ارتقا یابد (Roberts & Eldridge, 2012). شهر زنجان یکی از شهرهای میانه‌اندام است که طی چند سال اخیر، اقتصاد مبتنی بر شب را در بافت مرکزی شهر تجربه می‌کند. توسعه کیفی فضای عمومی بافت

مرکزی شهر و انسان‌محور کردن آن، ضمن ایجاد نشاط، پویایی و سرزندگی بافت مرکزی، بر توسعه اقتصادی آن اثرگذار بوده است و اقتصاد روز مبتنی بر مصارف عمومی، صنعت گردشگری و بازار سنتی را رونق بخشیده است (دویران، ۱۴۰۳). این فضا با پایان روز به تدریج نوعی دیگر از فعالیت اقتصادی را تجربه می‌کند که ماهیت کاری آن عرضه کالا به شکل سیار با اندیشه منطبق بر شب بازار است. فعالیت مبتنی بر شب بازار در کنار حضور شهروندانی که به دلیل مشغله کاری روزانه، زمان شب را برای گذران اوقات فراغت انتخاب کرده‌اند، منجر شده است تا فضای شبانه بافت مرکزی زنجان که در گذشته فضایی تاریک و مرده بود به فضایی پویا و فعال تبدیل شود و تا نیمه‌های شب، اقتصاد مبتنی بر شب بازار کالای مورد نیاز را به مردم عرضه کند. اگرچه این بازار به طور خودجوش و بدون برنامه‌ریزی شکل گرفته است که این امر نیاز به حضور فعال مدیران برنامه‌ریز شهری و برنامه‌ریزی برای آن را ضروری می‌کند، کارکرد این نوع بازارها بر اقتصاد شهری تأثیرگذار است و به مرور می‌تواند محرکی برای ظرفیت‌سازی توسعه اقتصادی شهر باشد.

عمده مطالعات و پژوهش‌ها با موضوع مرتبط با اقتصاد شبانه در کشور ایران را می‌توان در دهه ۱۳۹۰ و اوایل دهه ۱۴۰۰ یافت که تعدادی از آن‌ها با موضوع حیات شبانه که بخشی از آن به اقتصاد شبانه محدود می‌شود، انجام شده‌اند؛ اما در کشورهای دیگر، مطالعات اقتصاد شبانه با طرح مفاهیم شهر ۲۴ ساعته به اوایل قرن بیستم برمی‌گردند و البته، نگاه اقتصاد شبانه در آن‌ها محصور بوده است. در هر صورت، بررسی پژوهش‌های داخلی در سال گذشته نشان می‌دهد در حوزه اقتصاد شبانه مطالعاتی اندک انجام شده‌اند که از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به پژوهش صادقی بخش و همکاران (۱۳۹۸) اشاره کرد که در مقاله‌ای با عنوان «آثار اقتصادی و اجتماعی تحقق حیات شبانه در برنامه‌ریزی توسعه پایدار شهری شهر تهران»، به روش آمیخته مبتنی بر پیمایش به این یافته رسیدند که آثار اجتماعی و اقتصادی تحقق حیات شبانه درونی و بیرونی در برنامه‌ریزی توسعه پایدار شهری (نمونه موردی: تهران و حوزه نفوذ) شامل ابعاد اجتماعی و اقتصادی است. در پژوهشی دیگر، قلعه‌نویی و نیلی‌پور (۱۳۹۹) اقتصاد شبانه را در خیابان کمال اسماعیل اصفهان به روش کمی و کیفی بررسی کردند و با استفاده از روش مشاهده رفتار (ریتم آنالیز) به این نتیجه رسیدند که فقدان مکان‌های سوم، کم بودن زمان فعالیت کاربری‌های مستقر، ضعف در انعطاف‌پذیری پلاک‌ها، جداره غیرفعال و خسته‌کننده، تراوش اندک کاربری‌ها در محدوده‌ای بسیار ناچیز و همچنین، عدم

و به این نتیجه دست یافته است که پنج عامل تسهیل‌گر درآمدزایی، کسب اطمینان میان فروشندگان، کسب دانش بیشتر از طریق سمینارها و کارگاه‌های آموزشی برای کمک به توسعه گردشگری و جمع‌آوری مالیات و رشد اقتصادی کلی می‌توانند اثراتی مثبت بر توسعه بازارهای شبانه توسط شرکت‌ها داشته باشند.

شهر ۲۴ ساعته عبارتی است که نخستین بار در دهه ۱۹۲۰ میلادی در رابطه با شهر نیویورک به کار رفت (پاکزاد و سوری، ۱۳۹۶، ص. ۵۲). پس از انقلاب صنعتی، به ویژه از دهه ۱۹۶۰ به بعد، با توسعه صنعت و اقتصاد، مشکلات بسیاری برای شهرها به وجود آمدند که در نتیجه آن، زمینه گرایش به زندگی شبانه با اهداف رهایی از محدودیت‌های زمانی، افزایش فراغت، افزایش فعالیت در شب، بهبود سیمای شبانه شهری و توسعه اقتصادی شبانه برای گروهی گسترده از شهروندان شکل گرفت (آیت‌اللهی، ۱۳۹۴، ص. ۳۸؛ آئی‌زاده، ۱۳۹۷، ص. ۷۴). این واژه ناشی از تصویری ذهنی از مکانی فریبنده و پر جنب و جوش است که همواره در خیابان‌های شهری اتفاق در جریان را مجسم می‌کرد (پاکزاد و سوری، ۱۳۹۶، ص. ۵۲). اگرچه این اصطلاح در زمان مطرح شدن ابعاد منفی خطرپذیری و تهدید امنیتی و انتظامی را در بر می‌گرفت و ضرورت مداخله را بیان می‌کرد، با گذر زمان، شهر ۲۴ ساعته اصطلاحی را برای زیست‌پذیری شهری در زمان‌های مختلف به ویژه شب تبیین کرد. به همین دلیل، با وجود برخی از چالش‌های مهم در رابطه با اقتصاد شبانه، ذی‌نفعان کلیدی این نوع اقتصاد، به جای تأکید بر تهدیدهای اقتصاد شبانه، آن را به مثابه فرصتی بزرگ برای شهر می‌دانند (Association of Town Centre Management (ACM), 2017, p.2). کارمونا^{ix}، پاول چترون^x، رابرت هالندز^{xi}، لئون کریتمن^{xii}، چپ من^{xiii}، هیث^{xiv}، استیکلند^{xv}، بیانکین^{xvi}، موننگری^{xvii} و کوین لینچ^{xviii} از جمله صاحب‌نظران شهرهای ۲۴ ساعته هستند که با رویکردهای مختلف این مفهوم را بسط داده‌اند. هیث مفهوم شهر ۲۴ ساعته را رویکردی نسبتاً جدید برای مقابله با این مشکلات، به وسیله تجدید قوا و ایجاد مرکز شهر امن‌تر می‌داند. وی شهر ۲۴ ساعته را مفهومی جامع‌تر و گسترده‌تر از خرده‌فروشی‌ها و مراکز اداری برای کل مراکز شهر در نظر داشت که شامل ابعاد اجتماعی و فرهنگی مراکز شهر و همچنین، اهداف آرمانی برای تحریک ایده‌ها و فعالیت‌های کارآفرینی می‌شد (Heath, 1997, pp. 193-194). در خلال توجه به این زمان برای گذران اوقات فراغت و سایر فعالیت‌های غیر از کار، مفاهیم حیات شبانه و اقتصاد شبانه نیز شکل گرفتند (سعیدی رضوانی و سینی چی، ۱۳۸۵). پس از مطرح شدن عبارت زندگی

روشنایی مناسب سبب کاهش کیفیت معیار اقتصاد شبانه شده‌اند. شعاع کاظمی و کردلو (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «سبک زندگی زیست شبانه» به روش پژوهش کاربردی مبتنی بر تحلیل همبستگی، به این نتیجه رسیدند که زوج‌ها از سبک زندگی مبتنی بر زیست شبانه احساس رضایت دارند. بر اساس نتایج به دست آمده، سبک زندگی مبتنی بر زیست شبانه بر همه ابعاد زندگی گروه نمونه اثرگذار است و از بین ابعاد چهارگانه سبک زندگی (جسمانی، روان‌شناسی، معنوی و اجتماعی)، بُعد روان‌شناسی بیشترین و بُعد جسمانی کمترین رابطه را با زیست شبانه دارد. پوراحمد و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «تحلیل نقش حیات شبانه در ارتقای سرزندگی فضاهای شهری شهر رشت»، با استفاده از روش پژوهش توصیفی و تحلیلی و روش تحلیل معادلات ساختاری و روابط آماری، به این نتیجه دست یافتند که حیات شبانه رشت اثراتی مثبت و مستقیم بر سرزندگی میدان شهرداری شهر رشت گذاشته است که سبب رونق اقتصاد شبانه آن نیز شده است.

از جمله پژوهش‌های خارجی انجام شده در رابطه با موضوع اقتصاد شبانه می‌توان پژوهش آلدمن و ولوسوⁱ (۲۰۱۸) است. آن‌ها در پژوهشی با موضوع تأثیر اجتماعی و اقتصادی بازار شبانه بر فروشندگان کوچک‌مقیاس در قدیمی‌ترین بافت شهر کولونⁱⁱ فیلیپین به روش تحلیل بازه اجتماعی، به این یافته دست یافتند که درآمد بهتر و بهبود کیفیت زندگی برای افراد، ایجاد مشاغل بیشتر، معاملات بهتر و قیمت کمتر و ایجاد رفاقت بین فروشندگان از عوامل مثبت راه‌انداز بازار شبانه هستند. جونگ^{iv} (۲۰۲۱) در بررسی گردشگری و اقتصاد شبانه شهر گویلین^v کشور چین به روش تحلیل عمیق، به این نتیجه دست یافته است که به لحاظ تاریخی، اقتصاد شبانه در کشور چین و در شهر گویلین به دلیل مصرف زیاد آن مورد توجه قرار گرفته است که در نتیجه، نیاز به توسعه و کنترل کلان‌مدیریتی برای ارتباط برقرار کردن بین گردشگران و فعالیت اقتصادی در شب را ضروری می‌کند.

وانگ^{vi} (۲۰۲۳) در مقاله‌ای با عنوان «راهبرد مدیریتی انعطاف‌پذیر برای تبدیل فروشندگان خیابانی سنتی به بازارهای دیدنی شبانه»، به روش مصاحبه، به این نتیجه رسیده است که با ساختن یک بازار دیدنی شبانه، توانمندسازی صنعت خدمات با اقتصاد غرفه و مدیریت بازار شبانه از طریق راهبرد انعطاف‌پذیر و مردم‌مدار مدیریت، مزایایی جالب توجه حاصل می‌شوند.

آبیترا^{vii} (۲۰۲۴) در مطالعه خود روی شهر آلبای^{viii} فیلیپین با موضوع مزیت‌های ایجاد بازارهای شبانه با روش اکتشافی، مزایای بازارهای شبانه برای شرکت‌های کوچک و متوسط را بررسی کرده

شکل‌گیری فضاهای مثبت شهری، رونق اقتصاد خرد شهری، توسعه ظرفیت گردش مالی، افزایش تدریجی سطح رفاه اقتصادی و توسعه گردشگری مبتنی بر شب بازار (خورسند و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۲۱) از عوامل و ظرفیت‌های مثبت زندگی شبانه و اقتصاد مبتنی بر آن در مراکز شهری هستند.

در این میان، خرده‌فروشان شهری که به دلیل نبود فضا، اشغال و سد معبر، حجیم بودن کالا، التقاط و تنش با بازار رسمی و مقابله‌های مدیریتی، نمی‌توانستند در بازه زمانی روز فعالیت مؤثر اقتصادی داشته باشند، با فراهم شدن فضای شبانه، فعالیت اقتصادی خود را به این زمان انتقال و ضمن بهره‌گیری از فضای کم‌ترافیک و بدون تداخل شهری، با دوری از تنش‌های اجتماعی روزانه، کالای خود را در فضای شب ارائه می‌دهند. این موضوع به تدریج ضمن رونق اقتصادی، کیفیت فضای شبانه را نیز ارتقا می‌دهد. رونق کسب‌وکار و فعالیت‌های کوچک و بزرگ اقتصادی، به ویژه کسب‌وکارهای کوچک و خرده‌فروشی، نمودی بارز از تنوع و پویایی اقتصاد در حیات شبانه است (پوراحمد و همکاران، ۱۴۰۱، ص. ۶۸). اگرچه در ادبیات اقتصادی این نوع اقتصاد را به عنوان اقتصاد رسمی نمی‌شناسند، با توجه به سطح و گستردگی کسب‌وکارهای آن، به عنوان اقتصاد غیررسمی سیار و خرده‌فروشی، نقشی مؤثر در اقتصاد شهری بازی می‌کند. خرده‌فروشان سیار اقتصاد شهری با بارگذاری کالای خود در فضاهای مبتنی بر معابر، به ویژه معابر شهری، تعادل قیمتی ناشی از رقابت‌پذیری را به وجود می‌آورند؛ زیرا این نوع اقتصاد با عرضه کالایی با قیمت کمتر از بازار رسمی، مانع افزایش کاذب قیمت‌ها در اصناف رسمی می‌شود. چالش اقتصادی بین اقتصاد رسمی روزانه (اصناف رسمی) با اقتصاد غیررسمی مبتنی بر خرده‌فروشی سیار یا در اصطلاح دست‌فروشی گاهی به شکل‌گیری تنش و تضاد اجتماعی منجر می‌شود و با فشار آوردن بر مدیریت شهری، آن را وادار به رفتار قهرآمیز (جمع‌آوری، انتقال) با اهرم‌های اجرایی می‌کند که این امر خود به تنش اجتماعی دیگری تبدیل می‌شود و نارضایتی عمومی شهروندان و خرده‌فروشان را به همراه دارد. اگرچه مدیریت شهری با ایجاد روزبازارها (مانند جمعه‌بازار) در مکان‌های دیگر سعی بر کاهش این چالش‌ها دارد، با توجه به محدود بودن کارکردی روزبازارها، ناگزیر خرده‌فروشان به معابر مرکز شهری بازمی‌گردند و با وجود تنش‌های اقتصادی و اجتماعی، ترجیح می‌دهند در تعامل اجباری با اصناف رسمی به فعالیت خود ادامه دهند. به همین دلیل، اقتصاد خرده‌فروشی مبتنی بر شب چالش‌های اجتماعی و اقتصادی ناشی از تضاد منافع را کمتر داراست و معمولاً با توجه به تعطیلی

شبانه، اهمیت اقتصاد شبانه در رابطه با شهر ۲۴ ساعته نیز افزایش یافت و تعدادی از نظریه‌پردازان به صورت مشخص ابعاد اقتصادی زندگی شبانه را بررسی کردند. جین جیکوبز^{xi} اقتصاد شبانه را به عنوان باله خیابان مطرح می‌کند و استدلال ۱۸ ساعت فعالیت پیوسته در بستر خیابان فعال را ضرورت می‌داند (Roberts, 2010, p. 136). از نظر وی، قلمرو شهرها عرصه چشمگیر خلق و ذخیره اقتصاد سالم است. سیستم‌های شهری مبادله دانش‌های مکمل را از میان مؤسسه‌های بازرگانی گوناگون و عوامل اقتصادی در حصار بخش‌های جغرافیایی توسعه می‌دهند. به حضور کسب‌وکارها در چنین تراکم‌های شهری که هزینه‌ها را کاهش و فرصت‌های نوآوری را افزایش می‌دهد، اقتصاد شهری گفته می‌شود. (جولایی، ۱۳۹۹، ص. ۲۰۹). رابرت شاو^{xx} اقتصاد شبانه را در رشد اقتصاد شهری و محلی از طریق خلق فرصت‌های تجاری و تولید شغل مؤثر می‌داند (Shaw, 2010, p. 893). در اندیشه‌های تالبوت^{xxi}، اقتصاد شبانه به سرگرمی و خرده‌فروشی‌های مراکز شهری در ساعت شب اشاره دارد که در برگیرنده کافه‌ها، کلوپ‌ها، رستوران‌ها، فروشگاه‌ها و اماکن تفریحی است و برای ترمیم درون شهرها کاربرد یافته است (Talbot, 2004, p. 889). در واقع، اقتصاد شبانه به معنای دو برابر شدن ظرفیت اقتصادی شهرها است (احمدی، ۱۳۹۹، ص. ۴۴)؛ زیرا بسیاری از شهرها به دلیل تراکم کم ترافیکی، نورپردازی، آرامی و خلوتی شب، با حضور فعالان ظرفیت اقتصادی پیدا کرده‌اند. این موضوع ضمن ایجاد آرامش روحی و روانی، موجب حذف آلودگی‌های ناشی از تراکم‌های روزانه محل خرید شهروندان نیز شده است. با دو برابر شدن مدت زمان فعالیت مراکز شهری، اقتصاد شهری به اصطلاح دو برابری می‌شود که این موضوع در قلب مباحث مربوط به اقتصاد شبانه قرار دارد؛ به این ترتیب، با افزایش مدت زمان فعالیت، مراکز شهری، پویایی و کارایی اقتصادی بیشتری خواهند داشت که این امر فرصتی را برای افزایش رونق اقتصادی شهر فراهم خواهد آورد (Bianchini, 1995, pp. 121-126). همچنین، حیات شبانه سهمی مؤثر در اقتصاد داخلی شهرها دارد و باعث ایجاد شغل و به خودی خود یک تجارت محسوب می‌شود (سجاذزاده و بهادر، ۱۴۰۱، ص. ۷۱۴). متغیرهای امنیت، نورپردازی و حمل‌ونقل در کنار متغیرهایی مانند اقلیم، تنوع کالا، دسترسی و خدمات پشتیبان، از جمله متغیرهای مهم اقتصاد شبانه در فضای شهری هستند. بهره‌گیری از نورپردازی و ایجاد فضای جاذب و ایمن موجب می‌شود فضای اقتصادی در شب رونق و به تدریج توسعه یابد (Brands et al., 2015, p. 25). حضورپذیری، بهره‌وری فعالیت اقتصادی، ایجاد اشتغال، برندسازی فضایی،

اصناف رسمی (عمدتاً بعد از ساعت ۹ شب)، گسترده‌گی فضایی ایجادشده، کاهش تراکم و ترافیک شهری، آرامش و حضورپذیری، ظرفیت توسعه‌پذیری بیشتری دارد. همان‌طور که اشاره شد، اقتصاد شبانه مبتنی بر خرده‌فروشی عمدتاً در فضاهای مرکزی و معابر اصلی شهر که ظرفیت حضورپذیری زیادی دارند شکل می‌گیرد و هر چقدر کیفیت محیطی فضا (مانند نورپردازی، مبلمان، زیرساخت پیاده‌رو، حمل‌ونقل) مطلوبیت بیشتر داشته باشد، به همان مقدار اقتصاد شبانه نیز رونق خواهد یافت.

یکی از شیوه‌های بررسی اقتصاد شبانه مبتنی بر خرده‌فروشی و شناخت چالش‌ها و ظرفیت‌های توسعه آن بررسی ساختار آن بر اساس مدل داده‌بنیاد^{xxi} است. این مدل با توانایی استخراج داده‌ای حاصل از ارتباط مستقیم با فروشندگان در فضا و طبقه‌بندی نتایج با شناخت پیامدی توانسته است الگوی نظری مبتنی بر زمینه را ارائه دهد (دویران، ۱۴۰۳). مطالعه زمینه‌نگر که به مدل داده‌بنیاد نیز مشهور است، توسط استراوس و کوربین^{xxii} در سال ۱۹۶۷ ارائه شد. استراوس نظریه‌پردازی داده‌بنیاد را به همراه کوربین توسعه داد و از رویکرد کلاسیک فاصله‌گرفت و خوانش نظام‌مند یا پارادایمی را ارائه کرد (دهقانان و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۸۳). عناصر چنین الگویی در برگزیده محوره‌های علی، زمینه‌ای، میانجی، راهبردی و پیامدی است (Strauss & Corbin, 2013, pp. 53-56). شرایط علی در نظریه مبنایی به چرایی و چگونگی واکنش سوژه‌ها به یک پدیده مشخص اشاره دارد. شرایط زمینه‌ای مجموعه‌ای مشخص از شرایط هستند که در یک زمان و مکان مشخص پدید می‌آیند تا مجموع اوضاع و احوال یا شرایطی را به وجود آورند که اشخاص یا افراد گروه‌ها با تعامل به آن‌ها پاسخ می‌دهند. منشأ شرایط زمینه‌ای، شرایط علی است. شرایط زمینه‌ای محصول چگونگی تلاقی و تلفیق عوامل با یکدیگر برای شکل دادن به الگوهای مختلف است (استراوس و کوربین، ۱۳۹۲، ص. ۱۵۴). استراوس و کوربین شرایط مداخله‌گر و میانجی را وضعیت‌هایی می‌دانند که بر اتخاذ راهبردها و کنش و تعامل تأثیرگذار هستند. به عبارت دیگر، این شرایط به عوامل و عناصری مناسب یا نامناسب اشاره دارند که اثرات یک یا چند عامل تغییر را کندتر یا فعال‌تر می‌کنند (محسنی تبریزی، ۱۳۹۵، ص. ۱۴۸). راهبرد (کنش و واکنش) مکانیسم و تدبیری است که در رویارویی با پدیده به کار گرفته می‌شود. کنش‌گران به منظور تحقق پدیده به تدابیری می‌اندیشند و بر اساس شرایط و امکانات موجود راهبردی را اخذ می‌کنند. استراوس و کوربین راهبرد را چگونگی مدیریت توسط افراد در مواجهه با مشکلات تعریف می‌کنند (استراوس و کوربین، ۱۳۹۲، ص. ۱۵۵). به عبارت

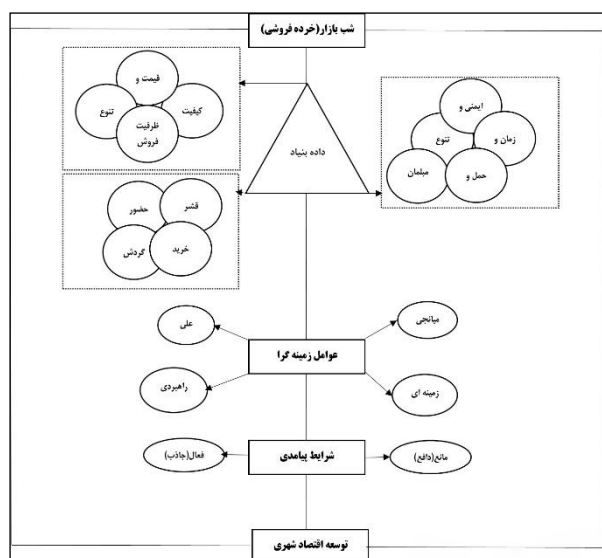
دیگر، راهبرد کنش‌های هدفمندی است که برای حل یک مشکل با نیل به اهدافی انجام می‌شوند و با انجام آن‌ها پدیده محقق می‌شود. در نظریه استراوس و کوربین، شرایط زمینه‌ای و شرایط میانجی هر دو بر راهبردها ناظر و متوجه فعالیت‌ها و برنامه‌هایی هستند که به تحقق و شکل‌گیری پدیده منجر می‌شوند (طاهری بنجاری و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۱۵۹). در نهایت، آخرین اصطلاح پارادایمی در مدل استراوس و کوربین پیامدهاست. هرچا انجام یا عدم انجام عمل یا تعاملی معین در پاسخ به یک امر یا مشکل یا به منظور اداره یا حفظ موقعیتی از سوی فرد یا افرادی انتخاب شود، پیامدهایی پدید می‌آیند. برخی از این پیامدها خواسته و برخی ناخواسته هستند (استراوس و کوربین، ۱۳۹۲، ص. ۱۵۶). مدل مفهومی چنین الگویی مبتنی بر توسعه نظریه‌ای (نظریه مبنای) است که بدون هرگونه پیش‌فرض به پرسش‌ها پاسخ می‌دهد.

این پژوهش ضرورت درک ساختار فعالیت فعالان شب‌بازارها و اثرگذاری آنان بر اقتصاد شهر و شناخت نقش دوسویه (شهروندان و فعالان) در اقتصاد شهری شبانه را بررسی کرده است. نوآوری پژوهش در شناخت داده‌بنیاد چالش‌ها و ظرفیت‌های کارکردی بازارهای شبانه و اثرگذاری آن‌ها بر پویایی فضا و اقتصاد شهری است. نوآوری دیگر پژوهش بررسی ارتباط متعامل فضای شبانه با اقتصاد شبانه در مدل زمینه‌ای است تا این مهم را تفسیر کند که تجربه زیست‌فعالان اقتصاد شبانه چگونه در تطابق با عملکردهای فضای شهری شکل می‌گیرد و تداوم می‌یابد. از همین رو، پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که کارکرد فعالان شبانه بازار بافت مرکزی شهر زنجان مبتنی بر کدام نوع حیات اقتصادی است و چالش‌های کارکردی آنان در ارتباط با فضای شهری کدام‌اند؟

روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نوع پژوهش‌های کیفی مبتنی بر روش استقرایی است که با رویکرد پدیدارشناسی در قالب مدل زمینه‌بنیاد انجام شده است. گردآوری داده‌ها به شیوه مصاحبه نیمه‌سازمان‌یافته انجام شد. با توجه به فرایند سیار و چرخه‌ای مدل، روش اصلی نمونه‌گیری در نظریه مبنایی، نمونه‌گیری نظری است که در تمام مدت جریان جمع‌آوری داده‌ها و انجام مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته مورد توجه بوده است. حجم نمونه با روش اشباع داده‌ای حاصل از مصاحبه‌ها ۲۱ فعال (فروشنده) در محدوده تحت مطالعه خیابان امام و سعدی است. با توجه به محدودیت‌های ناشی از ضبط صوتی و تصویری مصاحبه (مانند عدم تمایل

بیان شده، اقتصاد شبانه مبتنی بر خرده‌فروشی در فضاهای مرکزی شهر در چارچوب مدل عملیاتی شکل (۱) قابل تبیین است.

شکل ۱- چارچوب عملیاتی توسعه اقتصاد شبانه شهری مبتنی بر خرده‌فروشی

مصاحبه‌شوندگان)، فرایند مصاحبه با استفاده از فیش‌برداری و یادداشت‌برداری انجام شد. سپس، داده‌ها در بستر مدل زمینه‌گرا اجرا شدند؛ طوری که ابتدا داده‌ها کدگذاری باز شدند، سپس با به‌اشتراک‌گذاری کدها، کدگذاری محوری انجام شد و در نهایت، با کدگذاری انتخابی، مقوله‌ها و مفاهیم اصلی استخراج شدند. در ادامه چنین فرایندی، مدل پارادایمی حاصل از شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردی و در نهایت پیامدی ترسیم و تبیین می‌شود. روایی (تأییدپذیری) با استفاده از روش فن ممیزی انجام شده است که در آن، مراحل کار توسط دو نفر متخصص و آشنا به فرایند تحلیل‌های کیفی داده‌بنیاد تأیید شدند. محورهای اصلی مصاحبه در برگرفته پرسش‌های زمان شروع و اتمام فعالیت، علت انتخاب مکانی، مقدار و نحوه فروش، مبدأ تولید کالا، نحوه تهیه کالا، کیفیت کالا، کیفیت محیطی خیابان، عوامل حضور و خرید، قیمت کالاها، تمایل خریداران و شهروندان، قشربندی خریدار، امنیت و ایمنی فضا، نحوه نظارت و مدیریت شهری هستند. واحد جغرافیایی تحت مطالعه در برگرفته میدان انقلاب و پیاده‌راه امام خمینی است که محل تمرکز فعالیتی خرده‌فروشان شب‌بازار با زمان فعالیتی ساعت ۲۱ الی ۲۴ است (شکل ۲). بر این اساس، با توجه به مطالب

شکل ۲- موقعیت جغرافیایی محدوده تحت مطالعه و تصاویر خرده‌فروشان شبانه

یافته‌های پژوهش

مشاهده‌های میدانی نشان‌دهنده فعالیت بیش از ۳۸ خرده‌فروش در واحد جغرافیایی تحت مطالعه است که در فاصله زمانی اذان مغرب به بعد به اوج تراکم می‌رسد و با تعطیلی اصناف رسمی رونق می‌یابد. در کنار خرده‌فروشان، برخی از اصناف مانند فروشگاه‌های مواد غذایی، کافی‌شاپ‌ها، آبمیوه‌فروش‌ها، بستنی‌فروش‌ها، اغذیه‌فروش‌ها، رستوران‌ها، مسافرخانه‌ها و سینماها نیز فعالیت دارند که معمولاً مطابق فعالیت خرده‌فروشان عملکرد دارند. تمام‌شماری حاصل از برداشت میدانی نشان می‌دهد فعالیت‌های شبانه مستقر در محدوده تحت مطالعه به شرح جدول (۱) است.

جدول ۱- پراکندگی خرده‌فروشان شبانه در محدوده جغرافیایی بافت

مرکزی شهر زنجان

صنف غیررسمی (خرده‌فروش)	فراوانی	درصد	توضیحات کالا
کفش	۱۰	۲۸/۶	کفش‌های تولید داخل و مارک
لباس	۷	۲۰	متنوع، بزرگسال و کودک
اسباب‌بازی	۳	۵/۷	متنوع
اغذیه سیار	۳	۸/۶	فلافل، ساندویچ آماده
لوازم و تابلوهای تزئینی	۳	۸/۶	تابلوفرش، تابلوی نقاشی، تابلونما
عطر فروشی و ساعت‌مچی‌فروشی	۳	۸/۶	عطرهای عمدتاً خارجی
تقلات سیار	۳	۸/۶	آجیل، پسته، باقالی، شکلات و غیره
ظروف شکستنی	۲	۵/۷	بشقاب، دیس و لیوان و غیره
کفش مارک	۲	۵/۷	کفش‌های استفاده‌شده ولی دارای مارک خارجی
کمر بند فروشی	۲	۵/۷	کمر بند شلوار
کتاب دست‌دوم	۱	۲/۸	کتاب‌های دست‌دوم
مجموع	۳۸	۱۰۰	-

به منظور بررسی اثر اقتصاد شبانه در قالب محورهای اشاره‌شده، به مصاحبه با خرده‌فروشان اقدام شد. هرچند قصد بر این بود که با مدیران شهری نیز مصاحبه شود، با توجه به اینکه بیشتر مدیران شهری اذعان کردند در این رابطه به دلیل عملکرد بعد از تعطیلی بازار رسمی و عملکرد شبانه آن برنامه‌ریزی مشخصی انجام نشده و بازار شکل گرفته خودجوش است، صرفاً نهادهای انتظامی به دلیل ماهیت کاری‌شان موظف به کنترل و نظارت امنیتی هستند. با این حال، مدیران بهبود فضای شبانه بافت مرکزی شهری را در دستور کار مستمر قرار دادند و بر کیفیت محیط نظارت شبانه دارند. به هر صورت، مصاحبه‌های انجام‌شده با فعالان اقتصادی شبانه در محدوده تحت مطالعه جمع‌بندی و در قالب متنی یادداشت‌برداری شدند. وجود مباحث متعدد در فرایند مصاحبه موجب می‌شد تا مباحثی جدیدتر مطرح شوند و همین امر فرایند مصاحبه را طولانی می‌کرد که گاهی مانع فعالیت و مشتری‌مداری آنان می‌شد. به همین دلیل، سعی می‌شد تا ادامه مصاحبه در زمان خلوت انجام شود. توجه به مسائل کاری فعالان در زمان مصاحبه منجر شد تا جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز زمان‌بر شود و مصاحبه‌ها در بازه زمانی شهریور و مهر انجام شوند. در نهایت، پس از جمع‌بندی مصاحبه‌ها، فرایند کدگذاری باز آغاز شد و حدود ۴۷۰ کد استخراج شدند و پس از به‌اشتراک‌گذاری کدها، ۱۴۲ کد نهایی حاصل شدند. با توجه به تولید کدهای نهایی، کدگذاری محوری انجام شد و در نهایت، با کدگذاری انتخابی، مقوله‌ها و مفاهیم اصلی استخراج شدند. یافته‌ها نشان می‌دهد مقوله‌های اجبار و تراکم فضا، تراکم ترافیک، جذابیت حضور شهروندان، تلاقی و تنش، کیفیت محیط، هم‌زیستی، ارزانی، گردش و خرید، نظارت و مدیریت ساختار اصلی اقتصاد شبانه مبتنی بر خرده‌فروشی در بافت مرکزی شهر زنجان را شکل می‌دهند. جدول (۲) کدها، مقوله‌ها و مفاهیم اقتصاد شبانه را نشان می‌دهد.

جدول ۲- مقوله‌بندی، مفهوم‌سازی و کدبندی ظرفیت اقتصاد شبانه در بافت مرکزی شهری

فرایند	مقوله	مفاهیم	کد نهایی	ضریب تکرارپذیری
	حضور شهروندان	خانواده، حضور جمعی و گروهی	مشتریان جمعی و خانوادگی، میانسالان، جوانان تازه ازدواج کرده، خودرو، حرکت پیاده، غیرکاری بودن حضور شبانه شهروندان.	۹۰
	اجبار شبانه	محدودیت، تراکم زیاد، تراکم تردد، سد معبر	درگیری روزانه، عرض محدود پیاده‌رو، تراکم روزانه تردد، کمبود فضا، اصناف رسمی، سد معبر خرده‌فروشان و اصناف، تراکم کاری و غیرکاری، تراکم درمانی، مجوز فعالیت.	۹۵
	تراکم	تراکم جمعیت، حمل‌ونقل، تراکم خرید و فروش، تراکم ترافیک، تراکم اجتماعی	تراکم زیاد شهروندان، تراکم کاری اصناف، تراکم فروشندگان رسمی، تراکم خرده‌فروشان سستی و عرفی مکان ثابت، تراکم کاری مطب پزشکان، تراکم وسیله نقلیه شخصی، تراکم وسیله نقلیه عمومی، تراکم باربران بازار، تراکم تردد، تراکم جابه‌جایی و انتقال کالا، محدودیت پارکینگ.	۱۰۰
	التقاط و تنش	التقاط با بازار رسمی، تنش عابر پیاده، تنش با مدیریت شهری	التقاط روزانه سواره و پیاده، التقاط روزانه فروشندگان با خریداران، تنش تفاوت قیمت‌های رسمی و خرده‌فروشی، نبود تعامل دوطرفه روزانه، تنش روزانه با مأموران اجرایی، تنش روزانه با نیروی انتظامی، تنش روزانه با دیگر کاسبان، تنش نبود و جایابی فضا، محدودیت شدید روزانه فضا، فضای گسترده شب، فضای نسبتاً نامحدود، تنش کم ناشی از التقاط و محدودیت فضا، تعطیلی شبانه بازار رسمی، تعطیلی شبانه بخش اداری و پزشکی (مطلب).	۹۵
	کیفیت محیط	کیفیت مبلمان، نورپردازی، پیاده‌رو، خدمات و تسهیلات محیطی	نورپردازی مناسب خیابان، نزدیکی به مراکز عمومی مانند امامزاده، مسجد جامع، خدمات حمل‌ونقل مسافر شبانه‌روزی، ایستگاه‌های تاکسی سیار شبانه‌روزی، صندلی و نشیمنگاه، پیاده‌رو عریض، درختکاری، المان شهری، بهداشت و نظافت مستمر، دسترسی سریع به خروجی شهر، باز بودن شبانه‌روزی برخی از خدمات مانند میوه‌فروشی‌ها، اغذیه‌فروشی، قرارگرفتن در بافت تاریخی، دوربین‌های نظارتی، مجاورت با آثار تاریخی جاذب مانند بازار تاریخی، عمارت‌های ذوالفقاری و غیره، مجاورت با فضاهای عمومی جدید مانند مجموعه بزرگ سبزه‌میدان، دسترسی مناسب، کف‌سازی مناسب معبر.	۱۰۰
	هم‌زیستی	احترام فضا، همکاری فروش، مشارکت و همکاری نگهداشت فضا	تراکم و کمبود فضای روزانه، قدرت روزانه تصاحب فضا، درگیری روزانه فضا، هم‌زیستی مبتنی بر تصاحب فضا، اشغال روزانه فضای عمومی، همکاری و همکاری فروش، همکاری و همکاری چیدمان کالا در شب، همکاری و همکاری در رعایت بهداشت محیط، هم‌زیستی شبانه مبتنی بر سازمان فضایی چیدمان کالا.	۸۶
	کیفیت و ارزانی	تنوع کالا، کیفیت کالا، قیمت و ارزش کالا	داخلی بودن کالاها، متنوع بودن کالای فروشندگان، قیمت کمتر، قیمت حراج، اختلاف با قیمت رسمی، فروش نسبتاً مناسب شبانه، خرید مناسب، امکان بررسی و خرید و آزمایش، صداقت فروشنده، کیفیت نسبتاً مناسب در مقایسه با بازار رسمی، نو بودن کالاها، وجود برخی از کالاهای دست‌دوم در کفش (مارک)، مبادی ورودی غیررسمی برخی از کالاها مانند عطر و ساعت‌مچی از استان‌های مجاور مانند کردستان، مشتری‌پسند بودن کالا، تعامل اجتماعی خریدار و فروشنده، رضایت میزان فروش، رضایت فروشنده و خریدار، رضایت پس از فروش.	۱۰۰
	گردش و خرید	تفریح خانوادگی شبانه، رضایت خرید، آرامش روحی و روانی	اولویت گردش در شب، پیاده‌روی شبانه، تسکین اعصاب و رفع خستگی روزانه، استفاده از فضای شب، خرید موردی از خرده‌فروشان، نگاه کردن و تماشای فضا، لذت بردن از فضای شهری و پویایی شبانه آن، آرامش و دوری از ترافیک و تراکم روزانه، حس تمرکز و دیدن بهتر فضا، غیرکاری بودن حضور شبانه، امکان چانه زدن و تعامل فروشنده و خریدار، فرصت دیدن و امتحان کردن، حس بودن در زمان و مکان مطلوب، رضایت.	۱۰۰
	نظارت مدیریت	اقتصاد خودجوش، امنیت و انتظام	کم‌توجهی مدیریت به اقتصاد شبانه، رها کردن فروشندگان، خودجوش بودن، حضور مؤثر نیروهای انتظامی، امنیت فضا، بی‌برنامه بودن مدیریت، سر نزدن، نظافت مستمر پاکبانان، تأمین روشنایی و نورپردازی، شکل‌گیری خودانگیخته، کمبود امکانات فعالیت بیشتر شبانه، ساختار طراحی نشده بازار شبانه.	۸۶

پس از شناسایی و تعیین مفاهیم و مقوله‌ها، نیاز بود تا عناصر استخراج‌شده در چارچوبی مشخص تحلیل شوند و مدل پارادایمی تولید شود. مطابق اصول نظریه زمینه‌ای، ابعاد و مؤلفه‌های مدل پارادایمی حاصل از اقتصاد شبانه مبتنی بر خرده‌فروشی در قالب ۵ بُعد اصلی شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردی و پیامدی بررسی شدند. شرایط علی شامل عوامل مؤثر بر توسعه یا عدم توسعه اقتصاد شبانه در تضاد با اقتصاد روزانه است که تعیین می‌کند کدام علت‌ها به شکل‌گیری اقتصاد شبانه در فضاهای شهری منجر می‌شوند. زمینه دربرگیرنده هدف از حضور در فضای اقتصاد شبانه و هدف از توجه به آن است. در کنار زمینه‌های یادشده، شرایط مداخله‌گری نیز وجود دارد که همواره بر عملکرد عوامل زمینه‌ای تأثیر می‌گذارد که دربرگیرنده عواملی مانند مدیریت اقتصادی و محیطی شهر، مدیریت انتظامی فضاها، عوامل محیطی و غیره است. راهبردها تشدید یا تضعیف‌کننده زمینه هستند. پیامدها نتیجه شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر و راهبردی هستند که به بروز پیامدهای مانع یا فعال اقتصاد شبانه در فضای شهری منجر می‌شوند و بر اقتصاد شهر اثرگذار هستند. بر این اساس، تفسیر مدل پارادایمی اثر خرده‌فروشان اقتصاد شبانه در اقتصاد شهری به شرح زیر است.

شرایط علی اقتصاد شبانه مبتنی بر خرده‌فروشی

شرایط علی به چرایی و چگونگی واکنش افراد (سوژه‌ها) به یک پدیده مشخص اشاره دارد (استراوس و کوربین، ۱۳۹۲). بررسی اثرات علی اقتصاد شبانه مبتنی بر خرده‌فروشی در اقتصاد شهری نشان می‌دهد اقتصاد شهری شبانه خرده‌فروشان در تنش با اقتصاد روزانه شکل می‌گیرد و محدودیت فضای کسب‌وکار روزانه، حجم و تراکم ترافیکی و انسانی روز، تنش با بازار رسمی (اصناف و صاحبان مغازه‌ها)، مشکلات تردد در فضای مرکزی شهر، حجم بودن کالای فروشی و نبود فضا، انتظار و زمان محدود مشتری برای نگاه کردن و انتخاب کالا، درگیری با مأموران اجرایی شهرداری، امکان کنترل و نظارت بر کالا با توجه به تراکم و شلوغی انسانی فضا، فشار ناشی از تردد خودروها و آلودگی صوتی روزانه، مشغول بودن به کار دیگر و عدم امکان حضور در بازار روزانه، امکان انتقال و جابه‌جایی محدود کالا در روز و کمبود فضای پارکینگ روزانه موجب می‌شوند تا خرده‌فروشان در فضای شب و با کاهش حجم ترافیک و تعطیلی بازار رسمی فعالیت خود را آغاز کنند. بررسی

شرایط علی نشان می‌دهد در بافت مرکزی شهر زنجان، فضا در زمان روز با تراکم انبوه خودرو، انسان و فعالیت روبه‌رو است و محدودیت فضایی برای استقرار خرده‌فروشان به شدت وجود دارد. هرچند برخی از خرده‌فروشان در زمان روز در حدفاصل میدان انقلاب به سمت سعدی وسط مشغول فعالیت هستند که البته به چالش‌های جدی مواجه هستند که خود نیازمند پژوهش و بررسی‌های جداگانه است. با این حال، خرده‌فروشان در تعامل و هم‌زیستی هرچند تنش‌آمیز با کاسبان رسمی و همدیگر در زمان روز نیز فعالیت دارند و با تعطیلی بازار روزانه، جای خود را به فعالان جدید اقتصادی (خرده‌فروشان شبانه) می‌دهند. نمونه‌ای از مصاحبه‌های انجام‌شده با فعالان اقتصادی شبانه در ادامه آمده است که نتایج آن به تولید مقوله‌های یادشده منجر شده است.

مصاحبه با فروشنده کفش در خیابان امام (پیاده‌راه امام): حدود سه سالی است شب‌ها از ساعت ۸ تا حدود ۱۲ در پیاده‌رو فعالیت می‌کنم. قبلاً چند سالی روزها به صورت سیار در خیابان بساط پهن می‌کردم. شب‌ها بهتر از روزها است چون هم با کاسبان دیگر و هم با مأموران شهرداری درگیری پیدا نمی‌کنیم هم عمدتاً شهروندانی که شب برای خرید می‌آیند مشتری واقعی هستند. شب‌ها ترافیک کمتر است و ما راحت می‌توانیم کالاها را جابه‌جا کنیم و خودرویمان را کنار وسایلمان پارک کنیم. خدا را شکر از درآمدان راضی هستیم. بالاخره هر کاری سختی خودش را دارد. مدتی خواستم به شرکت صنعتی بروم آنجا کار کنم ولی حقوق پایه می‌دادند که با شرایط زندگی من و شرایط اقتصادی ناشی از گرانی سازگاری نداشت. الان صبح‌ها با توجه به کالای مورد نیاز با عمده‌فروشان یا تولیدکنندگان هماهنگ می‌کنم کالای بنده را بفرستند. گهگاهی هم از طریق دیوار به صورت تلفنی کفش می‌فروشم. البته به مشتری‌هایی که دائمی هستند و از بنده کفش خریدند شماره تماس دادم که گاهی زنگ می‌زنند و سفارش کفش می‌دهند که برایشان می‌فرستم. کفش‌های عمدتاً تولید تهران است و با توجه به قیمتی که می‌دهیم از نظر کیفیت هم بد نیست. چون ما معمولاً بر خلاف سایر فروشندگان که دنبال سود بیشتر هستند دنبال مشتری بیشتری هستیم. به همین خاطر مقدار سودمان را پایین آوردیم و حدود ۲۰ الی ۳۰ درصد از فروش سود می‌بریم، هرچند تمام چانه‌زنی خودمان را می‌کنیم تا از تولیدکننده ارزان‌تر بخریم یا شرایط پرداخت را زمان‌بر کنیم. پیاده‌راه امام انصافاً کیفیت خوبی

دارد هم تمیز است هم پیاده‌رو بزرگ است هم روشنایی خوبی دارد و هم اینکه شب‌ها محل تردد و پیاده‌روی و گشت‌وگذار شهروندان است که همین باعث می‌شود بازار ما رونق بگیرد. عمده بازار ما معمولاً از اواسط بهار تا اواسط پاییز است. بعد از آن هوا سرد می‌شود و امکان فروش و پهن کردن بساط برای همیشه وجود ندارد. هرچند تمام فصول ما هستیم ولی در فصل سرد معمولاً به صورت موردی زمانی که هوا خوب است بساط پهن می‌کنیم. گاهی روزهای جمعه که بازار تعطیل و ترافیک مرکز شهر کمتر است زمان ظهر بساط پهن می‌کنیم که البته با مشکلات متعددی مانند برخورد شهرداری مواجه می‌شویم. به هر صورت شب‌ها بیشتر فعالیت می‌کنیم و خدا را شکر راضی هستیم. با توجه به غیررسمی لحاظ شدن شغل ما، نگاه مثبتی به شغل ما وجود ندارد و گاهی فکر می‌کنند کالاهای ما معیوب یا دارای ایراد یا دست‌دوم هستند که ارزان می‌فروشیم. از طرفی هم شغل ما فاقد پوشش‌های بیمه‌ای است و ما خودمان به صورت خویش‌فرما بیمه می‌شویم که هزینه‌اش نسبتاً زیاد است. نبود جای انبار، عدم امکان اجاره مغازه، انبار کردن محصول در محل سکونت، نبود پشتیبانی و حمایت‌های مالی (مانند وام)، نبود مکان مشخص سامان‌دهی‌شده برای بازار شب، نگاه منفی مدیریت شهری به ما و کالای ما و گاهی رفتار قهرآمیز با ما از جمله مشکلات ما هستند.

شرایط زمینه‌ای اقتصاد شبانه مبتنی بر خرده‌فروشی

شرایط زمینه‌ای که به شکل‌گیری اقتصاد شبانه در بافت مرکزی شهر منجر می‌شود را می‌توان در کسب درآمد و معیشت خانواده دانست که با توجه به زمینه‌های موجود در فضای شهری، زمان شب را برای فعالیت اقتصادی مهیا می‌کند. امنیت فضا، روشنایی مطلوب، مبلمان، کف‌سازی و بهداشت مناسب، ایمنی تردد، ترافیک روان، وجود فضای پارکینگ فروشنده و خریدار، لطافت و تمیزی هوای شبانه، آرامش روحی و روانی شهروندان در شب، گردش و تفریح شبانه شهروندان، تمایل به خرید واقعی، مطلوبیت کالایی و بهداشت ارائه آن در شب، تنوع کالا، ارزانی و کیفیت کالایی در کنار مشتری‌مداری فروشندگان و خرید بدون استرس و تراکم روزانه از جمله عوامل زمینه‌ای توسعه اقتصاد شبانه مبتنی بر خرده‌فروشی هستند. اگرچه در اوایل شب شاهد تلاقی اقتصاد شبانه

و اقتصاد روزانه هستیم که اندکی در تضاد کارکردی با همدیگر هستند که همین تضاد به تنش کسب‌وکار فعالان نیز منجر می‌شود، به تدریج با تعطیلی اقتصاد رسمی روزانه این اقتصاد مبتنی بر خرده‌فروشی شبانه است که فعالیت غالب اقتصادی می‌شود. با شروع به کار اقتصاد شبانه، مشتریان این نوع اقتصاد نیز متفاوت می‌شوند و با تغییر سنی و جنسی، خریداران قشربندی اجتماعی ویژه خود را پذیرا می‌شوند. مشتریان اقتصاد روزانه کسانی هستند که عمدتاً با هدف خرید به بازار مراجعه و با استرس ناشی از تراکم محیطی کالای مورد نیاز خود را تأمین می‌کنند و عمدتاً به لحاظ سنی جوان، تنها، دونفره (با دوست، با مادر یا پدر) هستند؛ اما این موضوع در اقتصاد شبانه تغییر ماهیت می‌دهد و ضمن کاهش تراکم محیطی، هدف خرید در کنار اهداف گردش و تفریح شکل می‌گیرد و قشربندی جمعی، گروهی و خانوادگی پیدا می‌کند. آنچه شرایط زمینه‌ای منطبق و مرتبط با عوامل علی را به وجود می‌آورد تفاوت کارکردی اقتصاد شبانه و روزانه است که در کنار کیفیت محیطی مطلوب، تراکم کم، آرامش روانی فضا، حس دیدن و توقف طولانی در محیط، التقاط گردش و خرید و آسودگی روانی ناشی از خلوت بودن شب، رونق بازار شبانه را به دنبال دارد. در کنار این عوامل، عواملی مانند رفتار قهرآمیز مدیریت شهری با کاسبان، سامان‌دهی نشدن فضا برای خرده‌فروشان، پراکندگی نامشخص خرده‌فروشان در فضاها، نبود امکان تن زدن^{xxi} کالا (به ویژه لباس) در فضای شبانه و خودجوش بودن خرده‌فروشان و کم‌توجهی مدیریت شهری به سامان‌دهی و توسعه اقتصاد شبانه ممکن است موانع زمینه‌ای اقتصاد شبانه باشند.

شرایط میانجی اقتصاد شبانه مبتنی بر خرده‌فروشی

شرایط میانجی یا مداخله‌گر دسته‌ای از عوامل و متغیرها است که اثربخشی اقدامات برنامه‌ریزان را خنثی می‌کنند. وجود عوامل مداخله‌گر همواره سبب می‌شود تا فشار بیشتری به سیستم وارد شود و انرژی و کارایی آن کاهش یابد (استراوس و کوربین، ۱۳۹۲، ص. ۵۴). به عبارت دیگر، این شرایط به عوامل و عناصری مناسب یا نامناسب اشاره دارند که اثرات یک یا چند عامل تغییر را کندتر یا فعال‌تر می‌کنند (محسنی تبریزی، ۱۳۹۵، ص. ۱۴۸). در اقتصاد شبانه مبتنی بر خرده‌فروشی، آنچه اثر ساختاری بر رونق این اقتصاد

گذاشته است کیفیت محیطی بافت مرکزی شهری زنجان و بازطراحی آن در چند سال اخیر است که به ایجاد فضای خوشایند و گردش‌پذیر منجر شده است. فضای شبانه بافت مرکزی شهر زنجان در میدان انقلاب، خیابان امام و مجموعه سبزه میدان فضایی مردم‌پذیر و جذاب است که با استقرار خرده‌فروشان اقتصادی، گردش و خرید شبانه را پویاتر کرده است. شرایط مداخله‌ای ناشی از ارتقای کیفیت محیطی بافت مرکزی، عریض کردن پیاده‌رو، پیاده‌محور کردن، طراحی و جاگذاری مبلمان، کف‌سازی و نورپردازی منطبق بر بافت تاریخی شهر فعالیت شبانه‌محور را تقویت کرده است. مطالعات حاصل از مشاهده و مصاحبه نشان می‌دهند کیفیت محیطی در سال‌های اخیر بر شکل‌گیری اقتصاد شبانه بافت مرکزی شهر اثرگذاری مؤثری داشته و آن را رونق بخشیده است. در کنار این عوامل، مشتری‌مداری کاسبان، کیفیت کالایی نسبتاً مطلوب، قیمت مناسب کالا نسبت به بازار روزانه در کنار تأمین امنیت بافت با حضور مستمر نیروی انتظامی از جمله شرایط میانجی توسعه اقتصاد شبانه هستند. نابه‌سامانی پراکنش و توزیع کاسبان در فضا، رهاسدگی و کم‌توجهی به مدیریت بازار شبانه، ضعف برنامه‌ریزی و نبود برنامه مشخص برای توسعه کمی و کیفی اقتصاد شبانه، رفتار نسبتاً نامناسب عوامل مدیریت شهری (اجرایی) با کاسبان و نگاه مبتنی بر جمع‌آوری از جمله عوامل منفی و مانع میانجی یا مداخله‌گر توسعه اقتصاد شبانه هستند.

نمونه مصاحبه با یکی از فروشندگان اسباب‌بازی با لحاظ شرایط میانجی: علت انتخاب این فضا برای فروش کالا کیفیت محیطی آن است. کف مناسب پیاده‌رو، بزرگ بودن آن، نورپردازی مناسب، وجود محل نشستن و استراحت، برخورداری از حمل‌ونقل عمومی شبانه‌روزی، وجود آثار تاریخی و باستانی اطراف موجب شده‌اند تا ما اینجا بساط خود را پهن کنیم. با توجه به اینکه اسباب‌بازی به دلیل تنوع حجم و اندازه، فضای بیشتری را نیاز دارد تا هم بتواند کالا را نمایش دهد و هم مانع تردد نشود، اینجا به دلیل عریض شدن پیاده‌رو و پیاده‌راه شدن آن امکان نمایش کالا را فراهم می‌آورد. ما قبلاً در جای دیگر شهر مانند میدان آزادی یا حاشیه بزرگراه ۲۲ بهمن کالای خود را می‌فروختم که خود مشکلات ایمنی و انتظامی بسیاری را برای ما به وجود می‌آورد و مشتری زیادی هم نمی‌آمد. از وقتی که این فضا درست شده است هم کالا را بهتر می‌توانیم نمایش دهیم و هم مشتری‌هایمان زیاد شده‌اند.

البته ما خودمان هم کالا را با قیمت مناسب و کمتر از روز به مشتری می‌دهیم و هم سعی می‌کنیم کالا باکیفیت باشد. مشکل اصلی ما در حال حاضر عدم امکان فروش در فصول سرد و بارانی سال است چون اینجا اجازه نصب موقت چادرپوش را نمی‌دهند. حتی گاهی مأموران شهرداری در هنگام شب، با وجود خلوت بودن فضا و عدم مزاحمت، اجازه فعالیت را هم نمی‌دهند که باعث درگیری ما با آنان می‌شود که امر خوشایندی نیست. بالاخره شب است، تراکم خودرو کم است و مغازه‌ها بسته شده‌اند و ما هم برای کسی مزاحم نیستیم که این برخوردها بشود. البته، مدتی است که دیگر کاری با ما ندارند. بهتر بود به‌جای اینکه مانع کار بشوند بیاوند فضا را برای فعالیت موقت شبانه ما (مانند فضای درست‌شده برای کافی‌شاپ‌های شبانه در بلوار اشراق) ایجاد کنند تا هم ما با آرامش خاطر فعالیت کنیم و شهر را سرزنده نگه داریم. مأموران نیروی انتظامی همیشه اینجا هستند و ما خیالمان راحت است که امنیت در اینجا برقرار است و ما مشکل دزدی و درگیری زیاد نداریم.

شرایط راهبردی اقتصاد شبانه مبتنی بر خرده‌فروشی

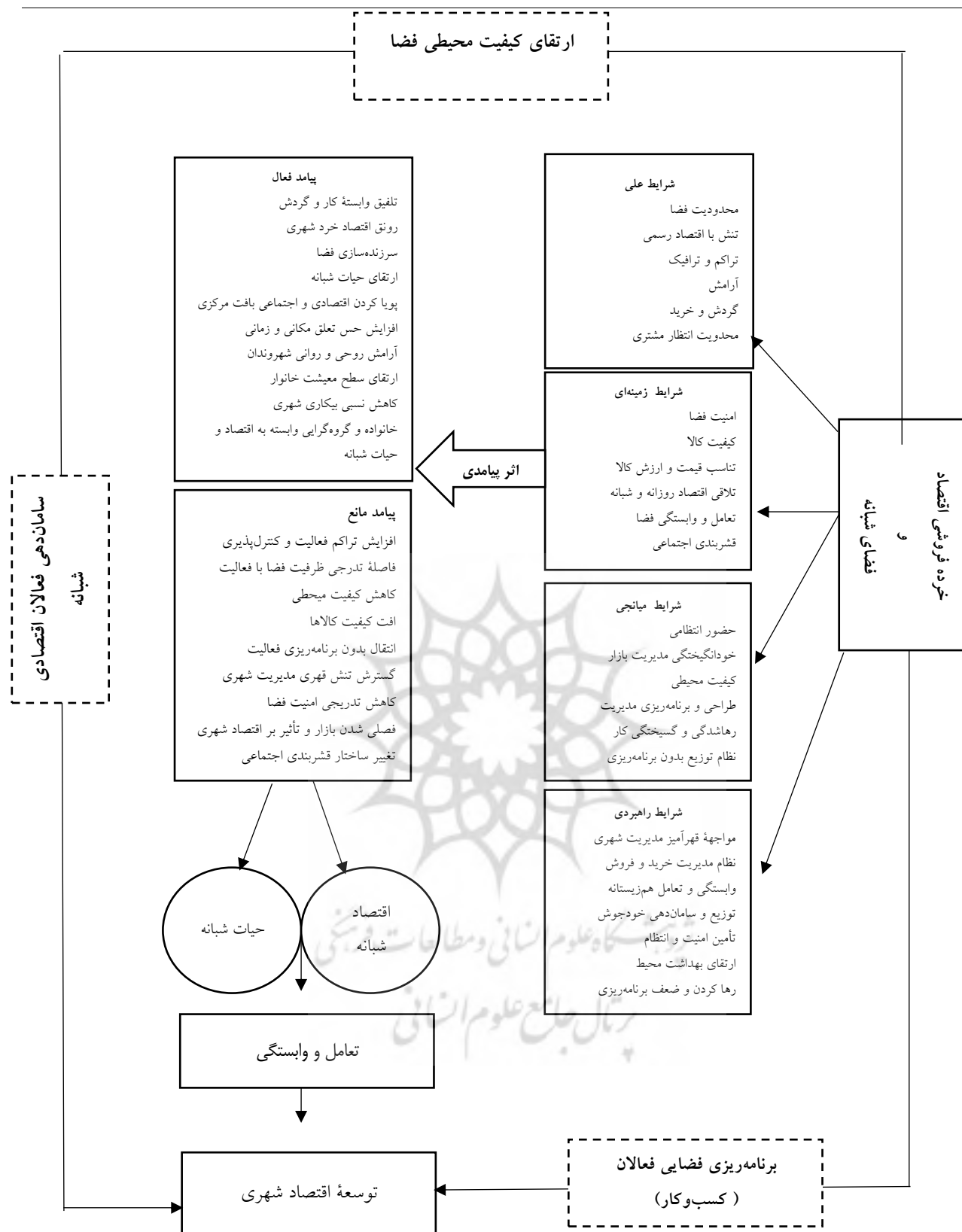
در نظریه داده‌بنیاد، راهبرد به ارائه راه‌حل‌هایی برای مواجهه با پدیده تحت مطالعه اشاره دارد که هدف آن اداره کردن پدیده تحت مطالعه، رفتار قهرآمیز و حساسیت نشان دادن نسبت به آن است (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۴۴). راهبرد مکانیسم و تدبیری است که در مواجهه با پدیده به کار گرفته می‌شود. کنش‌گران به منظور تحقق پدیده به تدبیری می‌اندیشند و بر اساس شرایط و امکانات موجود راهبردی را اخذ می‌کنند. به عبارت دیگر، راهبرد کنش‌هایی هدفمند است که برای حل یک مشکل با نیل به اهدافی انجام می‌شوند و با انجام آن‌ها پدیده محقق می‌شود. در نظریه استراوس و کوربین، شرایط زمینه‌ای و شرایط میانجی هر دو بر راهبردها ناظر و متوجه فعالیت‌ها و برنامه‌هایی هستند که به تحقق و شکل‌گیری پدیده منجر می‌شوند (طاهری بنچناری و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۱۵۹). راهبردها تشدید یا تضعیف‌کننده زمینه هستند (فرهنگی و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۱۸۰). شرایط راهبردی مقابله با چالش‌های اقتصاد شبانه را می‌توان در سامان‌دهی نشدن این بازار در شهر زنجان دانست. فعالان اقتصادی این بازار در حال حاضر به شیوه خودجوش فعالیت می‌کنند. راهبرد واکنشی به چالش‌های بازار

شبهانه را می‌توان شامل دو بُعد چالش‌های خرید و فروش و چالش مدیریت دانست. در بُعد راهبردهای خرید و فروش، امکان بازپس‌گیری کالا توسط فروشنده، امکان تعویض کالا، امکان سفارش‌پذیری، امکان سامان‌دهی و نظم‌دهی پراکندگی، امکان نقل‌وانتقال پول و امکان استفاده از کارت‌خوان‌ها وجود دارد که فعالان عمدتاً این راهبردها را انجام می‌دهند. منتها با توجه به تنوع کالا و حجم فروش ممکن است در زمان بازپس‌گیری یا تعویض کالای مشابه آن کالا موجود نباشد که همین امر گاه‌گاه نارضایتی خریدار و فروشنده را در بازپس‌گیری به دنبال دارد و البته، معمولاً فروشنده کالا را پس می‌گیرد و وجه آن را پرداخت می‌کند. این امر ناشی از عدم وجود شرایط امتحان کالا در محل است که با ایجاد شرایط امتحان‌کردن کالا (مانند پوشیدن، تن زدن و غیره) حل می‌شود. در سوی دیگر، چالش نابه‌سامانی و پراکندگی فضایی نامنظم بازار وجود دارد که هرچند با هم‌فکری کاسبان تا حدودی این موضوع نظم می‌یابد، با توجه به تنوع کالای فروشی شرایط ایجاد تنش شکل می‌گیرد و عمدتاً راهبرد مدیریت شهری در مواجهه با این بازار راهبرد رهاسدگی یا جمع‌آوری قهرآمیز آن است. با توجه به مشاهده‌ها و مصاحبه‌های انجام‌شده، می‌توان گفت در حال حاضر شیوه مدیریت این بازار به صورت خودجوش توسط فروشندگان انجام می‌شود که ضرورت ورود برنامه‌ریزان و فعالان مدیریت شهری را برجسته می‌کند.

شرایط پیامدی اقتصاد شبهانه مبتنی بر خرده‌فروشی

آخرین اصطلاح پارادایمی در روش استراوس و کوربین پیامدهاست. هر جا انجام یا عدم انجام عمل یا تعاملی معین در پاسخ به یک امر یا مشکل یا به منظور اداره یا حفظ موقعیتی از سوی فرد یا افرادی انتخاب شود، پیامدهایی پدید می‌آیند (استراوس و کوربین، ۱۳۹۲، ص. ۱۵۶). شرایط پیامدی حاصل عوامل چهارگانه علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر و راهبردی است که به بروز پیامدهای مانع یا فعال عمل منجر می‌شود (دویران و غایب‌لو، ۱۴۰۳). در

شرایط اقتصاد شبهانه شهر زنجان، پویا شدن فضای شبهانه زیست شهری، توسعه اقتصادی در مقیاس خرد شهری و رونق تدریجی آن، افزایش سطح معیشت خانوار، ارتقای کیفیت محیطی و سرزنده‌سازی حیات شبهانه، التقاط کار و گردش شبهانه، رضایت از خرید و فروش کالا، ایجاد و رونق چرخه تولید و فروش شهری ارزش افزوده ناشی از گردش مالی از جمله پیامدهای فعال حاصل از عوامل چهارگانه بالا هستند. در سوی دیگر، گسترش تنش قهری مدیریت شهری و کاسبان ناشی از عدم سامان‌دهی فضا، ایجاد موانع و کاهش کیفیت محیطی ناشی از گستردگی فعالیت و فعالان خودجوش شبهانه، کاهش تدریجی امنیت محیطی با توجه به روند رو به رشد بازار شبهانه، برهم خوردن آرامش روانی و روحی شهروندان و به چالش کشیده شدن هم‌زمان کار و گردش ناشی از نابه‌سامانی تدریجی محیط، فصلی شدن بازار، کاهش کنترل‌پذیری امنیت فضا و ایجاد تنش‌های فعالیت، کار و تفریح شبهانه، افت تدریجی رونق بازار و تغییر ساختار قشربندی اجتماعی شبهانه از جمله پیامدهای مانع عدم مدیریت و برنامه‌ریزی بازار شبهانه هستند. شرایط پیامدی نشان می‌دهد ظرفیت تلفیق کار و گردش در بازار شبهانه به اندازه‌ای است که می‌تواند ضمن توسعه اقتصادی شهر، توسعه اجتماعی را نیز به دنبال داشته باشد؛ زیرا شهروندان با حضور در فضای زیست شهری، ضمن تقویت حیات شبهانه و سرزنده نگه داشتن محیط شهری، اقتصاد شهری را نیز رونق می‌دهند و در تعامل وابسته به هم پایداری شهری را دنبال می‌کنند. مطالعات پیامدی نشان می‌دهند تعامل وابسته اقتصاد شبهانه با حیات اجتماعی شبهانه تعاملی است مبتنی بر کیفیت محیط و کیفیت بازار که ضمن تأمین آرامش روحی و روانی شهروندان، رونق اقتصادی شهر را نیز به دنبال دارد. با این توصیف، مدل منطبق بر شرایط‌های یادشده و پیامدهای حاصل از آن‌ها در قالب مدل پارادایمی داده‌بنیاد بر اساس وابستگی اقتصاد شبهانه و حیات شهری به شرح شکل (۳) تبیین می‌شود.

شکل ۳- مدل پارادایمی کنش توسعه اقتصاد شبانه مبتنی بر خرده فروشی در فضای شهری

نتیجه‌گیری کلی و پیشنهادها

بروندادهای ساختار اقتصادی نشان می‌دهند مقاصد خرید و فروش کالاهای تولیدی عمدتاً در شهرها استقرار می‌یابند و این شهرها هستند که اقتصاد تولید را در خود مبادله می‌کنند.

بستر بازرگانی و مصرف کالاهای مختلف به ویژه کالاهای مورد نیاز خانوارهای شهری یکی از بخش‌های مهم اقتصاد شهری است که همواره پیچیدگی مفهومی و عملیاتی نیز دارد. بازار شبانه مبتنی بر خرده‌فروشی عمدتاً در فضای شهری فعال و پویا

اقتصاد شهری مبتنی بر شب توجه و در طراحی فضا این موضوع لحاظ شود.

- سامان‌دهی بازارهای موجود در فضای شبانه ضرورتی فوری است تا بتوان پراکندگی و توزیع نامناسب آن‌ها در فضای شهری را سامان‌مند کرد.
- ضرورت دارد تا مدیریت شهری برنامه‌ریزی روزانه، نظارت و کنترل فضا را به منظور هدایت و سامان‌دهی و نه رفتار قهرآمیز انجام دهد.
- تأمین فضای مناسب شبانه در فصول سرد، ضمن رونق اقتصاد شبانه، حیات شهری نیز ارتقا را می‌دهد.
- تحت پوشش قرار دادن بیمه‌ای و حمایت‌های مالی نظام تأمین اجتماعی، اقتصادی و بانکی کشور در قالب‌های مختلف رونق اقتصاد شبانه را موجب می‌شود.
- ضرورت مشارکت‌پذیری از طریق شیوه‌های تسهیل‌گری برای نظم‌دهی و سامان‌دهی بازار شبانه انجام شود.
- ایجاد کنش‌گری ارتباطی با حضور یکپارچه فعالان اقتصاد شبانه و مدیریت شهری برای سامان‌دهی و رونق اقتصاد شبانه ممکن است مؤثر واقع شود.
- تدوین و اجرای برنامه‌های راهبردی و سیاست‌های اجرایی کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت برای ارتقای کیفیت محیطی پیشنهاد می‌شود.

منابع

- احمدی، محمدرضا (۱۳۹۹). نقش مسیرهای گردشگری شبانه در اقتصاد شهری (نمونه موردی: بافت تاریخی شیراز). پژوهش‌های گردشگری و توسعه پایدار، ۱(۹)، ۵۲-۴۱. <https://www.magiran.com/p2122910>
- استراوس، انسلم، و کوربین، جولیت (۱۳۹۲). مبانی پژوهش کیفی (ابراهیم افشار، مترجم). تهران: نشر نی.
- آنی‌زاده، علی (۱۳۹۷). زندگی شبانه در فرهنگ مردم ایران. فرهنگ و ادبیات عامه، ۲۱(۶)، ۷۳-۹۸. <http://cfl.modares.ac.ir/article-11-15071-fa.html>
- آیت‌اللهی، فاطمه سادات (۱۳۹۴). زنان شهر و زندگی شبانه. پنجره، ۲۱(۵)، ۳۸. <http://cfl.modares.ac.ir/article-38-11-15071-fa.html>
- پاکزاد، جهان‌شاه، و سوری، الهام (۱۳۹۶). راهنمای نورپردازی مکان‌های شهری (چاپ اول). انتشارات آرمان‌شهر، تهران.

مانند بافت مرکزی شهر یا میادین و توقفگاه‌های پرتردد شکل می‌گیرد و بر فضای شهری تأثیر می‌گذارد. کیفیت محیطی فضا و اقتصاد شبانه نه در تقابل بلکه در تعامل چندسویه با یکدیگر قرار دارند و هم بر یکدیگر اثر می‌گذارند و هم از یکدیگر تأثیر می‌پذیرند. ممکن است این تأثیر به ارتقای کیفیت محیطی یا ارتقای بازار منجر شود یا ممکن است برعکس عمل کند و این دو اثرات مانع بر یکدیگر ایجاد کنند. مطالعه حاضر با هدف به‌کارگیری مدل داده‌بنیاد بر روی اقتصاد شبانه مبتنی بر خرده‌فروشان شهری مستقر در بافت مرکزی شهر زنجان انجام شد. یافته‌ها نشان می‌دهد اقتصاد شبانه شهر زنجان در حال حاضر در تعامل با محیط شهری عمل می‌کند و در فاصله زمانی فعالیت سعی بر ایجاد کنش فعال در محیط دارد. یافته‌ها تعامل بین محیط و شکل‌گیری و توسعه بازار شبانه را در عوامل مقوله‌ای قشربندی گروهی و خانوار، کیفیت طراحی و مبله‌مان شهری، کف‌سازی مطلوب، نورپردازی، تراکم کم، حمل‌ونقل عمومی، عدم التقاط با بازار روزانه، ارائه کالای نسبتاً مطلوب، قیمت مناسب، مشتری‌مداری، کاهش تنش و درگیری با کاسبان رسمی، وسعت فضا، سهولت تردد و حمل‌ونقل، نظم و آرامش، ایمنی و امنیت فضا تفسیر می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد پیامدهای مانع و فعال در توسعه یا عدم توسعه اقتصاد شهری مبتنی بر اقتصاد شبانه وجود دارند که لازم است پیامدهای فعال توسعه یابند و موانع برطرف شوند. در مدل پارادایمی اقتصاد شبانه، ره‌اشدگی بازار شبانه و رفتار قهرآمیز با آن در نظام برنامه‌ریزی و مدیریت شهری پیامد مانع مهم و ایجاد محیط پویا با ترکیب گردش و تفریح با کسب‌وکار شبانه در فضای شهری مهم‌ترین پیامد مثبت است. در نتیجه، اقتصاد شبانه مبتنی بر خرده‌فروشان اقتصادی در بافت مرکزی شهر زنجان با گذر از رویکرد سستی زندگی روزانه (استراحت شبانه)، ضمن تمرکز فعالیت‌های خود در ساعت‌های اولیه شب و حفظ حریم اجتماعی خانواده، با تعامل حیات اجتماعی و شبانه شهر به‌تدریج در حال گسترش است. این موضوع نیاز به ورود برنامه‌ریزان و فعالان مدیریت شهری را ضروری می‌کند؛ زیرا با گسترش خودجوش و بدون برنامه‌ریزی این بازارها در زمان شب چالش‌های جدید شهری ایجاد خواهند شد و شاید با برنامه‌ریزی دیرنگام نتوان سامان‌دهی لازم را انجام داد. در این راستا، پیشنهاد می‌شود:

- در طرح‌های توسعه شهری (موضعی و موضوعی) به

سعیدی رضوانی، نوید، و سینی چی، پیروز (۱۳۸۵).
راهبردهایی برای تحقق مفهوم شهرهای ۲۴ ساعته. اولین همایش
بین المللی شهر برتر طرح برتر، همدان.

سلیمانی، الهام سادات، امین بیدختی، علی اکبر، نجفی،
محمود، و کرمی، مرتضی (۱۳۹۸). تدوین الگوی شکل‌گیری
انتقال یادگیری به محیط کار در برنامه‌های توسعه منابع انسانی.
پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۱۳ (۴۴)، ۳۷-۵۱.

<https://doi.org/10.22034/jiera.2019.164438.1756>
شعاع کاظمی، مهرانگیز، و کردلو، مریم (۱۴۰۰). سبک
زندگی مبتنی بر زیست شبانه. پژوهشنامه سبک زندگی، ۱۷ (۱)،
۹۹-۱۱۶.

https://journal.manaviyat.ir/article_144095.html
صادقی بخش، علیرضا، استعلاجی، علیرضا، و سرور، رحیم
(۱۳۹۸). آثار اقتصادی و اجتماعی تحقق حیات شبانه در
برنامه‌ریزی توسعه پایدار شهری (نمونه موردی: تهران و حوزه
نفوذ). جغرافیای سراسرزمین، ۶۴ (۱۶)، ۱۱۹-۱۰۴.
<https://www.noormags.ir/view/en/articlepage/1976100>

طاهری بنچناری، رویا، آقاجانی مرشاء، حسین، و کلدی،
علیرضا (۱۳۹۷). واکاوی پدیده طلاق، ریشه‌ها و پیامدها در
شهر تهران ۱۳۹۵. بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۹ (۲)، ۱۶۴-
۱۳۹.

<https://doi.org/10.22059/ijsp.2018.68623>
فرهنگی، علی اکبر، سعیدآبادی، محمدرضا، و آقایان، سمیه
(۱۳۹۹). تسهیم دانش در شبکه‌های اجتماعی ارائه مدل
پارادایمی بر اساس نظریه گراندد تئوری (Grounded
Theory). مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۶ (۵۹)، ۱۵۵-۱۸۵.

<https://doi.org/10.22034/jcsc.2019.36692>
قلعه‌نوی، محمود، و نیلی‌پور، نازنین (۱۳۹۹). ارزیابی
زندگی شبانه شهری با تأکید بر اقتصاد شبانه، مطالعه موردی:
خیابان کمال اسماعیل اصفهان. فصلنامه شهر پایدار، ۳ (۲)، ۶۲-
۴۷.

<https://doi.org/10.22034/jsc.2020.211528.1165>
محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۹۵). روش تحقیق کیفی در
مکاتب تفسیری. تهران: نشر اطلاعات.

Abitria, K. A. (2024). Rise of Night Market in Polangui Albay: An Advantage to SMEs. *Journal of Education Management and Development Studies*, 3(1), 41-51.
<https://doi.org/10.52631/jemds.v3i1.167>
Almaden, A., & Veloso, Ja. (2018). Social and Economic Impact of the Colon Night Market to Small Scale Vendors. *JPAIR Multidisciplinary*

پوراحمد، احمد، کهکی، فاطمه، و سجودی، مریم (۱۴۰۱).
تحلیل نقش حیات شبانه در ارتقای سرزندگی فضاهای شهری
(مطالعه موردی: میدان شهرداری شهر رشت). فصلنامه علمی و
پژوهشی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۱۳ (۴۹)، ۷۶-۶۱.

<https://doi.org/10.30495/jupm.2022.5502>
جولایی، شیرین (۱۳۹۹). بررسی تطبیقی اصول نظریه خانم
جین جیکوز. فصلنامه پژوهش‌های نوین علوم جغرافیایی،
معماری و شهرسازی، ۲۴، ۲۱۸-۲۰۱.
<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1683424>

خوهرسند، رامین، خیرالدین، رضا، و علی‌الحسابی، مهران
(۱۳۹۹). زندگی شبانه شهری از منظر آموزه‌های اسلامی:
استنباط الگوی بومی شهر ۲۴ ساعته و حیات شبانه متناسب با
سبک زندگی اسلامی. پژوهش‌های معماری اسلامی، ۸ (۴)، ۱۳-
۳۶. <http://jria.iust.ac.ir/article-1-1398-fa.html>

داوودی، انیس، آقایی‌زاده، اسماعیل، و جعفری مهرآبادی،
مریم (۱۳۹۹). تحلیلی بر سرزندگی شبانه شهری در شهر رشت.
پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری، ۸ (۳)، ۵۵۵-۵۳۱.
<https://doi.org/10.22059/jurbangeo.2020.298713.1252>

دویران، اسماعیل (۱۴۰۳). اثر کارکردی مصرف فضاهای
مرکز شهر بر سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: بافت مرکزی
شهر زنجان). فضای شهری و حیات اجتماعی، ۳ (۹)، ۷۹-۶۲.

<https://doi.org/10.22034/jprd.2024.62569.1106>
دویران، علیرضا، و غایب‌لو، سیما (۱۴۰۳). بررسی تجدید
حیات صنایع دستی در اقتصاد محلی شهری (مطالعه موردی:
خیابان مسگرهای شهر زنجان). اقتصاد و برنامه‌ریزی شهری،
۳ (۵)، ۱۲۲-۱۰۶.

<https://doi.org/10.22034/uep.2024.4720131526>
دهقانان، حامد، افجه، سیدعلی اکبر، سلطانی، مرتضی، و
جواهری‌زاده، ابراهیم (۱۳۹۷). مدل داده‌بنیاد از فرایند مدیریت
استعداد. پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی، ۱۰ (۴) (پیاپی ۳۴)،
۷۵-۱۰۰.

<https://doi.org/20.1001.1.82548002.1397.10.4.8.7>
سجاذزاده، حسن، و بهادر، عادل (۱۴۰۱). ارزیابی
اولویت‌های کیفیت محیطی حیات شبانه در فضای شهری از
منظر کاربران (نمونه موردی: فضاهای شهری در شهر همدان).
پژوهش‌های جغرافیای انسانی (پژوهش‌های جغرافیایی)،
۵۴ (۲)، ۷۱۳-۷۳۳.

<https://doi.org/10.22059/jhgr.2021.318079.1008246>

- iii Colon
- iv Gong
- v Guilin
- vi Wang
- vii Abitria
- viii Albay
- ix Carmona
- x Paul Chatron
- xi Robert Hollands
- xii Leon Kritzman
- xiii Chep man
- xiv Heath
- xv Stickland
- xvi Biankin
- xvii Montgomery
- xviii Kevin Linch
- xix Jane Jacobs
- xx Roberts Shaw
- xxi Talbot
- xxii Grounded Theory
- xxiii Strauss & Corbin

xxiv معادل عرفی این کلمه پرو کردن است.

- Research, 28(1),
<https://doi.org/10.7719/jpair.v28i1.501>
- Association of Town Centre Management (ACM). (2017). *Economy: Realising the Potential for Destination Organisations*, London: ACM.
- Bianchini, F. (1995). Night cultures, night economies. *Planning Practice and Research*, 10(2), 121-126.
<https://doi.org/10.1080/02697459550036667>
- Brands, J., Irina, V. A., & Schwanen, T. (2015). Safety, Surveillance and Policing in the Night-time Economy: (Re) Turning to Numbers. *Geoforum*, 62, 24-37.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.geoforum.2015.03.008>
- Heath, T. (1997). The Twenty- Four Hour City Concept- A review of initiatives in British Cities. *Journal of Urban Design*, 2(2), 193- 204.
<https://doi.org/10.1080/13574809708724404>
- Gong, Ch. (2021). Research on Promoting Night Tourism and Night Economic Development in Guilin City. International Conference on New Energy Technology and Industrial Development (NETID 2021), Nanjing, China, In S. Islam & W. Liu (Eds.), *E3S Web of Conferences*, 292.
<https://doi.org/10.1051/e3sconf/202129202015>
- Roberts, M., & Eldridge, A. (2012). *Planning the Night-time City*. London: Routledge.
- Roberts, S. (2010). *Neoliberal Subjectivities and the Development of the Night-Time Economy in British Cities*.
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1749-8198.2010.00345.x>
- Shaw, R. (2010). Neoliberal Subjectivities and the Development of the Night-Time Economy in British Cities. *Geography Compass*, 4(7), 893-903.
<https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2010.00345.x>
- Strauss, A., & Corbin, J. (2013). *Principles of qualitative research method: basic theory, procedures and methods* (B. Mohammadi, Trans.; First Edition). Tehran: Publications of Research Institute of Human Sciences and Cultural Studies.
- Talbot, D. (2004). Regulation and racial differentiation in the construction of night-time economies: London. *Urban Studies*, 41(4), 887-901.
<https://doi.org/10.1080/0042098042000194>
- Wang, N. (2023). Adopting Flexible Management Strategies to Transform Traditional Street Vendors into Sightseeing Night Markets. *Academic Journal of Management and Social Sciences*, 4(1), 105-109.
<https://doi.org/10.54097/ajmss.v4i1.11706>

ⁱ Franco Bianchini

ⁱⁱ Almaden & Veloso